

A magyar tudományosságról alkotott koncepciók Vajdaságban

1. Bevezető

A határon túli magyar tudományosságról egy 2010-es összegzés szerint összhang alakult ki, hogy az alábbi négy változatot tekintik a fogalomba tartozó tartalomnak:

1. Magukat magyarnak valló határon túli kutatók bármilyen intézményes keretben folytatott magyar nyelvű kutatásai
2. Magukat magyarnak valló határon túli kutatók bármilyen intézményes keretben folytatott bármilyen nyelvű és tárgykörű kutatásai
3. Bármilyen nyelven publikáló a magyar tudósközösség tagjának valló kutató magyar vonatkozású kutatásai
4. Bármilyen tudományos teljesítmény, ami az általános tudományos követelményrendszernek megfelel, és amelyet az adott közösség magáénak vall.²

E rövid felsorolásból is láthatjuk, hogy valójában két nagyobb szempont érvényesül: a kutató identitása (határon túli magyar, aki egyébként bármilyen nyelven folytat kutatást - 1. és 2. pontok), illetve a tételezett magyar tudósközösség, aki dönthet a tagokról és a tudományos teljesítmény megítéléséről is. E koncepciókban tehát az identitás, a közösség és részben a nyelv játszik szerepet. Kérdés azonban, hogy ha közelebbről megvizsgáljuk a kisebbségi tudományt művelők véleményét, e szempontok milyen mértékben köszönnek vissza, illetve felmerülnek újabb vetületek.

Ennek érdekében 2015. szeptemberében és októberében a négy nagyobb határon túli magyar régióban fókuszcsoporthoz beszélgetéseket szerveztünk, hogy bepillantást nyerjünk a magyar tudományosság képviselőitől az általuk művelt tudományterületek hazai (szülőföldi), magyarországi és nemzetközi beágyazottságáról.³ Azért döntöttünk a fókuszcsoporthoz beszélgetés módszertana mellett, mert azt reméltük, hogy e félig nyilvános, félig informális mesterséges közegben sikerül a vizsgált tematika mentén strukturálódó fő diskurzusokat beazonosítanunk. A beszélgetések ugyanis heterogén közegben zajlottak, azaz igyekeztünk úgy összehívni interjúalanyainkat, hogy tudományterületi és generációs szempontból is vegyesek legyenek. Természetesen célunk nem lehetett és nem is volt statisztikai reprezentativitás biztosítása, hanem pusztán az, hogy egy adott régión belül minél több

---

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, igazgató, tudományos főmunkatárs

² Ld. Csányi Erzsébet – Csernicskó István – Salat Levente – Tóth Károly: Javaslat a határon túli magyar tudományosság fogalmának értelmezésére. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Magyar-magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest, 2010. 211–213.

³ A kutatás az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság 20 éves fennállása alkalmából született. Jelen szöveg bővebb változata megtalálható itt: Papp Z. Attila: A magyar tudományosság fogalmának változatai művelői szerint: Tanulságok a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján. In: Fedinec Csilla (szerk.) *A nemzet mint tudományos közösség: Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága (1996–2016)*. 191 p. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2016. pp. 69–94.

intézmény és vagy szakma képviselője hallassa hangját, illetve adott esetben törekedtünk arra is, hogy a beszélgetés során fel-felbukkanó eltérő véleményeket, perspektívákat beazonosítva, ütköztetve a sajátosabb beszédmódokat még egyértelműbben felszínre hozzuk.

Az elhangzott beszélgetéseket rögzítettük, és szó szerinti átiratuk után az Atlas.ti nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel. További elemzésünk során az egyes véleményeket anonim módon közöljük, a felhasznált idézeteket pedig a beszélt nyelv struktúrája szerint közöljük. A feldolgozás során az összes beszélgetést kódoltuk, azaz kisebb tematikai egységekbe csoportosítottuk, majd pedig ezek alapján az általunk jellemzőnek tartott beszédmódokat e kódok vagy kódok összevonása segítségével rekonstruáljuk.

Jelen elemzésben csak a vajdasági beszélgetésben beazonosított főbb koncepciókat vesszük szemügyre, és megvizsgáljuk interjúalanyaink a kisebbségi tudományosság kérdésköréről, milyen témák beemelése segítségével beszéltek. Mivel kutatásunk több régióban készült, az összegzésben megpróbálunk egy egységes fogalmi háló segítségével néhány Kárpát-medencei közös vonást, illetve dilemmát megfogalmazni, és ezeken belül elhelyezni a vajdasági véleményeket.

2. A vajdasági fókuszcsoportos beszélgetés főbb témakörei

A vajdasági beszélgetésre Szabadkán került sor 14 helyi résztvevővel. Beszélgetőpartnereink az alábbi intézményeket képviselték: Szerb Tudományos Akadémia, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara (Szabadka), Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke, Regionális Tudományos Társaság, Újvidéki egyetem Közgazdasági Kar (Szabadka), Magyar Tudományos Társaság, Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Szabadkai Városi Múzeum, Újvidéki Egyetem Orvostudományi Kara

1. számú táblázat: A vajdasági beszélgetésben felbukkanó főbb témakörök

magyar tudományosság	20	VMAT	2
intézmények (-)	12	MTA	2
tud-os eredmények	10	természettudomány	1
többségi - kisebbségi tudományos viszony	7	nemzeti intézmény	1
támogatás	7	csoportos művelés	1
tervezés	7	demográfiai aspektus	1
helyi politika	6	folyamatosság	1
tudományos kérdésfelvetés	5	hasznosulás	1
szegény rokon szindróma	5	helyi	1
magyarországi - határon túli kapcsolat	4	kivándorlás	1
civil jelleg	3	közéletiség	1

Domus	2	magyar - egyetemes	1
oktatás	2	Magyar Tudományos Társaság	1
		magyar tudományosság - nincs	1
improvizáció	2	módszer	1
nemzetköziség	2	nagypolitika	1
publikálási lehetőség	2	nyelv	1
régió	2	referenciák hiánya	1

Az intézményi kötődések pusztá felsorolásból is szembetűnik, hogy a vajdasági tudományos élet szereplői az állami, közsféra mellett helyi, civil alapon szerveződött, a magyar tudományosságot (jelentsen is ez bármit) szolgálni igyekvő intézményt is megjelöltek. Az itt folytatott beszélgetésben a magyar tudományosság megítélését explicit és implicit módon is áthatotta ez a civil jelleg (lásd a beszélgetés legfontosabb kódjait az 1. számú táblázatban), és legplasztikusabban talán ez az idézet fejezi ki:

„Miután lelépek (a munkahelyemről), csinálom az én magyarságkutatásom szabadidőmben”

Ez a civil jelleg több szinten és vonatkozásban is tetten érhető: időbeliség (történetiség) dimenzióban, de a tudományos munka művelése jellege és hatása szintjén, a helyi politikához való viszonyulásban is. A kiindulópontot itt is a természettudományok és társadalomtudományok közötti megkülönböztetés adja, és elhangzik az, hogy a természettudományokat azért nem lehet a vajdasági magyar tudományosság körébe sorolni, mert nincs az a „brancs”, aki ezt együttesen művelné. E koncepcióban tehát a tudományosság egyik kimondott kritériuma a csapatmunka lenne, a Vajdaságban élő önmagukat magyarnak valló kutatók közös munkája. Csakhogy ez kis mértékben valósul meg a természettudományok területén, egyszerűen a számbeli méret és megfelelő végzettség hiányában, és ezért mondhatni nem is létezik vajdasági magyar tudományosság:

„A természettudományok területén vajdasági magyar tudományosság nem létezik, és ezen ne sértődjön meg senki (...) vannak emberek, akik magyarul tudnak, magyar lelkületűek, részt vesznek a vajdasági magyar közéletben, de egyetlen egy órát sem tartottak meg az egyetemen magyar nyelven.”

„Az Újvidéki Orvostudományi Kar tanári kara manapság azt hiszem, olyan ötszázötven embert számlál, ezek közül (...) aki magyar, vagy magyarul tud beszélni, meg aki vállalja a magyarságát (...) csak kettő, három, (...) de maximum tíz. Ezek közül nem mindenki tudna, vállalna magyar nyelven oktatást. (...) Berényi János volt az, aki ide tartozott ebbe a brancsba, ahol én most már majdnem egyedül maradtam. (...) Ő volt az, akivel én nagyon jól megértettem magam, már tényleg nagyon kevesen vagyunk, úgyhogy semmilyen csoportot itt nem (...) definiálni.”

Ugyanakkor a társadalomtudományok területén sem egyértelmű a helyzet abban a vonatkozásban, hogy a tudomány lehet-e pusztán magyar? Egyik alanyunk szerint – általánosságban tekintve – a kisebbségi társadalomtudomány nehezen képzelhető el. Ez alól kivételnek számítanak a helyi (értsd: kisebbségi) politizálással kapcsolatos területek vagy tudományos kérdések, amelyeket természetesen magyar nyelven is elérhetővé kell tenni, de

magának a tudományművelésnek a legitimációja országos vagy nemzetközi szinthez kapcsolódik. Ebben a logikában a vajdasági magyar tudományosság ugyan nehezen definiálható, de a nyelv szerepe felértékelődik a közéleti pragmatika perspektívájából. Olybá tűnik, hogy itt a tudomány művelésének referenciapontjai az adott tudomány nemzetközi sztenderdjei, és ennek alárendelődnek a tételezett kisebbségi közösség társadalmi, politikai igényeire válaszoló tematikák:

„Ezelőtt harmincöt évvel, vagy talán valamivel többel írtam egy írást azzal a címmel, hogy: Vajdasági magyar társadalomtudomány?, aminek az volt a lényege, hogy ennek van-e értelme és van-e esélye. (...) Akkor úgy láttam, hogy talán meg kell próbálni, hogy legyen egy színtere a társadalomtudománynak Vajdaságban magyarul. (...) De már abban az írásban, ahol ennek a dilemmáit próbáltam feszegetni, eldöntöttem, hogy kérdés, hogy vajon amit itt, ezen a színtéren kezelünk (...) a vajdasági magyar közösséget érintő társadalomtudományi problémák-e, vagy egyebek? A szakmában leginkább választott bíraskodással foglalkoztam, de valahogy bizarrnak éreztem, hogy egy vajdasági magyar folyóiratban írjak egy tanulmányt a választott nemzetközi bíraskodásról, valahogy úgy éreztem, hogy ez aránytévesztés, és talán céltévesztés is. Egészen más dolog persze a vajdasági magyar érdekvédelemről, vagy nemzeti tanácsokról, vagy valami másról írni.”

A vajdasági magyar tudományosság létét azonban legtöbbször nem kérdőjelezték meg, és érvelésükben a földrajzi, történeti, politikai és adminisztratív, vagy egyszerűbben regionális adottságok jelentek meg legmarkánsabban. Ha a Vajdaság regionálisan is elképzelhető, akkor ennek a sajátos arculatú egységnek óhatatlanul is van tudományossága, amelynek művelői körébe beletartoznak mindazok, akik e térségről és azon belül a magyarokat érintő kérdésekről írnak, függetlenül akár attól is, milyen nyelven teszik ezt.

„Mi a Vajdaságból vagyunk, és próbáljuk meg azt mondani, hogy nincs [vajdasági magyar tudományosság]? Szóval mindjárt itt (...) megvernének. Azt kell mondanom, hogy van egy magyar nyelven űzött tudományos mennyiség, amihez mi nagyon-nagyon szívesen csatlakozunk, mert nyelvi gondok nélkül olvassuk. (...) Tehát én azt vallom, hogy nemcsak a társadalomtudományok területén, hanem akár még az egyéb [területeken] is a régiónak igenis van egy arculata, amelyben a magyarul tudó, magyar nyelven publikáló, vagy magyar érdekeltségű témát publikáló, még a magyar nyelvet nem is egészen pontosan beszélő (...) igenis a vajdasági magyar tudományosságot képviselik.”

A két végletesnek tűnő (a vajdasági tudományosságot kvázi tagadó, illetve regionálisan felnyitó) pólus között helyezkednek el az explicite nyelvi alapon elfogadott kisebbségi tudományosságot hangoztató, illetve az ezt nemzetközi és regionális szinten keretező megközelítések is. A nyelvi alapon elfogadott kisebbségi tudományosság logikájában egyfajta nemzeti sajátosság érvényesül, míg a regionálisan keretező megközelítésben a helyi sajátosságok az egyetemes magyar és európai perspektívában válnak relevánssá, és nem lehet elválasztani a másik két szinttől. Az érvelésekben itt is a tudományterületek sajátossága került elő, úgy tűnik mintha a tudományfelfogásokat explicit módon a szakterület és a kutatott tárgy jellemzői befolyásolnák. Az természetesen érthető, hogy alanyaink saját társadalmi pozíciójukból, illetve tudományuk perspektívájából nyilatkoznak meg, de szembetűnő, hogy nem egységesen elfogadott tudományos normák léte vagy nem léte

mellett érvelnek, hanem a már-már csak kizárólagosan sajátosnak tekintett jellemzőket emelik be a beszélgetésbe:

„Művelődéstörténészként egészen vagy kissé másként látom a dolgokat, ugyanis egy-egy művelődéstörténeti (...) helyi jellegű dolgot nem lehet megírni anélkül, hogy ne vegyük figyelembe az egyetemes magyar dolgokat, és az egyetemes európai. Tehát az én munkásságomnak azt hiszem, hogy ötven százaléka színháztörténet.”

„En a néprajztudomány szemszögéből közelítem most meg a dolgokat, és arra a kérdésre, hogy külső hatás vagy belső tényezők határozzák-e meg a kutatási területünket, én azt hiszem, hogy belső késztetés van, mert a kutatóink magyar ajkúak mindannyian. A Kiss Lajos Néprajzi Társaságon belül, inkább vajdasági témákat kutatnak, különböző szakterületeken, és inkább az egyetemes magyar nyelvterülettel vannak kapcsolatba a kutatások, mint Dél felé szerb tudományos publikációkkal. Más is az érdeklődési kör.”

E sokféle tudományművelői és tudományosság koncepció mögött a vajdasági beszélgetésben felsejlett egy egyértelmű igény a magyar kisebbséget érintő problémák kutatása tervezése vonatkozásában. Az elsősorban társadalomtudományi kutatások tervezésére vonatkozó hiány egyrészt belső humán és anyagi források szűkösségére utal, másrészt pedig elvárásként is tételeződött Magyarországgal, illetve az egységes, homogén blokknak gondolt Magyar Tudományos Akadémiával szemben is. A tervezés melletti érvelésekben az hangzott el, hogy így lehetne felszámolni a kutatások során gyakran tapasztalt ad-hoc jelleget, amatőrizmust, referenciapont nélküliséget, támogatás folyamatosságának hiányát és néha improvizációt is. Mindez alanyaink egy része szerint úgy lenne lehetséges, ha a kutatások valamiféle konszenzuális stratégia mentén alakulnának, amelybe kiemelt szerepet szánának az MTA-nak is, de a helyi közélet, politika döntéshozóinak is.

„Itt semmiféle kutatástervezés nincs, abból a szempontból – és most itt az Akadémiához szólok -, tehát hogy megállapítsuk azt, hogy az elkövetkezendő tíz évben, különböző területeken mi mit szeretnénk kutatni. Hogy milyen területeinkre kérünk projektumokat megfogalmazni, amelyeket később esetleg finanszírozni lehet, amire kialakulnak a kutatócsoportok. Tehát hiányzott ez az elem, sem itteni regionális szinten nem alakult ki ilyen kutatástervezés, sem az MTA-n belül nem alakult ki, sem az Akadémiai Tanácson belül, pláne konszenzuális alapon.”

Az MTA és tágabban Magyarország konszenzuális alapon, partnerségben történő támogatói szerepének hangoztatása azért is vált hangsúlyossá, mert alanyaink egy része e viszonyt jelenleg és a korábbi időszakra vonatkozóan is asszimetrikusnak értelmezte. Ez a kapcsolati egyenlőtlenség értelmezésükben az ún. „szegény rokon” szindróma része, amelynek pénzügyi, intézményi és emberi dimenziói egyaránt lehetnek.

„[A vajdasági magyar kutató] igazából társtalanul, parttalanul áll valahol az óceán kellős közepén. Annak kellene valahol az útját keresni, hogy bizonyos tudományokban ne az a megítélés alakuljon ki, hogy igazából a határon túli (...) egy kicsit olyan, mint a szegény vidéki rokon, akit úgy lenéznak, megtűrnek, jól van, egy kicsit kutatgasson, ezzel úgy kipipálva

minden, és haladjunk tovább, igazából nem akarunk mi vele közös projektumokat, mert nem is olyan jó, (...) meg úgyis tudjuk mi a vidéki rokon szerepe.”

A beszélgetésben néha explicit módon fogalmazódott meg utalás arra, hogy a jelenlegi, kritikával (amatőrizmus, improvizáció például) illetett láttelet a helyi politika történéseivel is összefügg. Egyes résztvevők azt igyekeztek érzékeltetni, hogy a stratégiai gondolkodás hiánya vagy lanyhulása – többek között – azzal függ össze, hogy a Magyar Nemzeti Tanács összetétele nemrégiben⁴ átalakult.

„Nagyon sokan, akik itt ülnek, benne voltak a múlt MNT nagy mandátumában, a felsőoktatási és tudományügyi tanácsban, és ugye szültünk ott mi folyamatosan, szültünk mi, vajúdtunk mi elég sokat azon, hogy létrehozzunk egy stratégiát. Én nem tudom, a végén már kimaradtam belőle, mert nem láttam, hogy valami is történt volna (...) talán érdemes volna azon átrágni magunkat, és akkor az lenne egy vitaindító alap.”

A stratégia vagy stratégiai gondolkodás hiánya sok irányba érzékelteti a hatását, de egyféle belső paradoxon, kockázat veszélye fennáll. Ugyan az elmúlt egy-két évtizedben létrehoztak kutatást célkitűzésül felvállaló civil intézményeket, ám ezek fenntartása nehézkes lehet hazai és magyarországi források hiányában. Ennek következtében fennállhatnak a kutatók és/vagy kutatási projektek nélkül létező civil kutatói intézmények. Csakhogy ezen intézmények eredetileg éppen azért jöttek létre, mert közpénzből fenntartható kutatóintézet nincs (állítólag született ilyen tervzet, de végül nem valósult meg⁵), ám valós működés hiányában valójában nem az intézményeknek parkoló pályára való helyezése a fő gond, hanem az, ahogy egyik alanyunk is felhívta erre a figyelmet, hogy a számításba jövő, kutatási potenciállal rendelkező fiatalok elvándorolnak.

„A fiatalok, akik még nem köztestületi tagok, kérik a vajdasági tudományosság szervezésének, önszerveződésének a letisztulását, kérnek intézményesítést, háttérrel, biztos háttérrel, mert különben mennek külföldre.”

A kisebbségi tudományosság hasznát vagy hasznosulásának megítélését, főképp a társadalomtudományok terén, kettősség jellemzi. A vélemények alapján az körvonalazódik, jelenleg – nem függetlenül az említett helyi politikai változásoktól – markánsabb igény nincs az ilyen jellegű kutatások iránt, ugyanakkor az elmúlt mintegy két évtizedben mégis többször alkalom nyílt arra (pl. oktatás, média, kisebbségi jogok terén), hogy a tudományos tudás a kisebbségi politizálás szintjén is hasznosuljon. E változást néhány résztvevő inkább negatívan

---

⁴ A Magyar Nemzeti Tanács a 2014-es választások nyomán novemberben új összetételben állt föl, többek között új elnöke is lett. Az azóta eltelt időszakban viszont több, a VMSZ vezetésével különféle ügyekben kritikai hangot hallató politikus háttérbe szorult, vagy a pártból is kizárták. Ezen események nyomán új politikai formáció is létrejött Magyar Mozgalom néven.

⁵ A jelenleg Zentán működő központ – alanyaink szerint - ugyan fontos szerepet tölt be, de nem tekinthető kutatóintézetnek: *„Valóban nagy eredmény a zentai intézet, és a dokumentációs munkája nagyon fontos. A zentai intézet nem is akart, és nem is tud lenni tudományos kutató intézet.”*

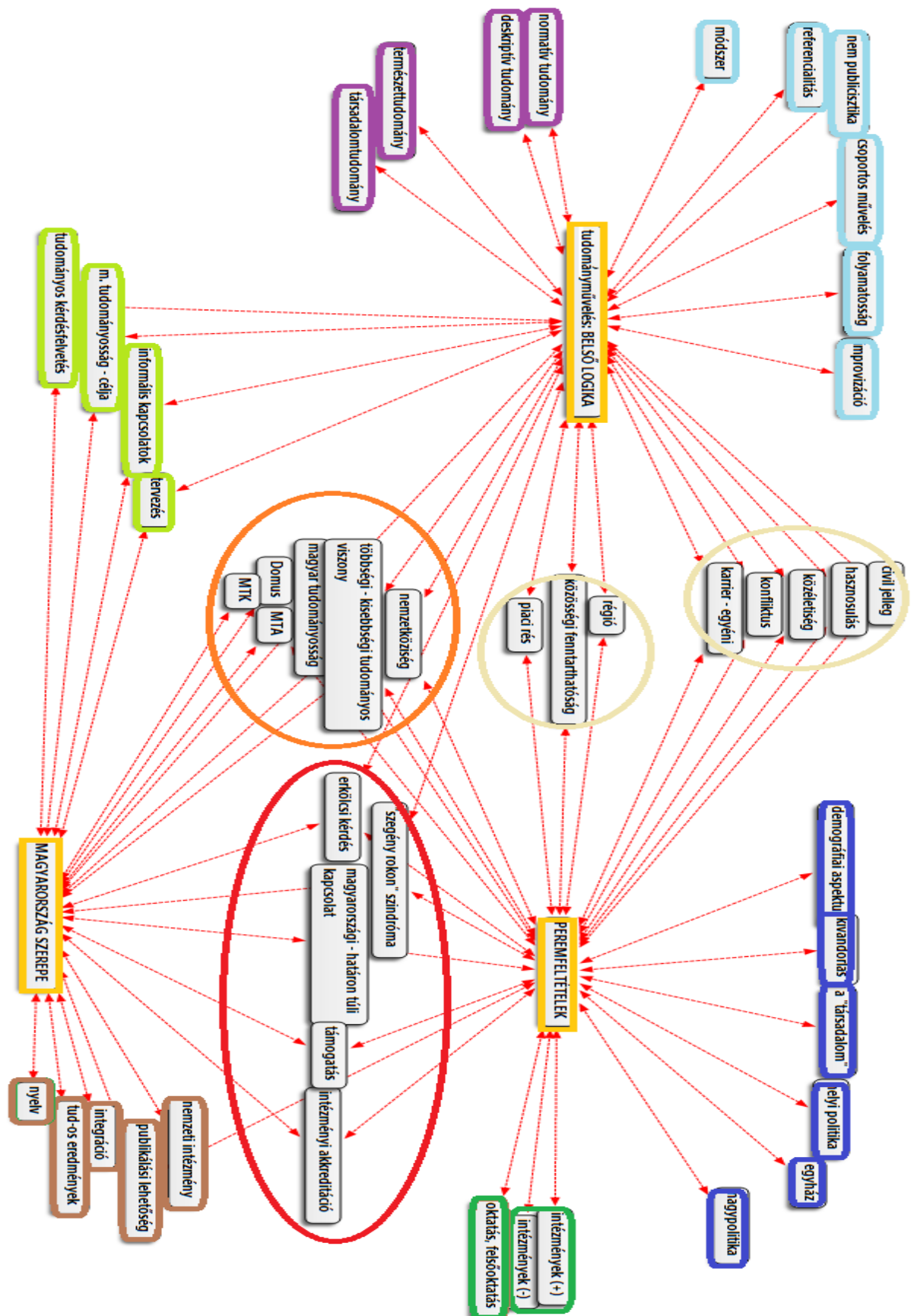
élte meg, ám volt, aki figyelmeztetett arra, hogy a jelenlegi helyzet értékelését (nevezetesen azt, hogy ez egyfajta fordulat-e avagy sem) csak később érdemes elvégezni. Azt viszont többen jelezték, hogy manapság kutatási támogatásokat szerezni meglehetősen nehéz, a magyarországi források a helyi pályázató intézményeken keresztül nagyobb valószínűséggel kerülnek helyi fesztiválokra, mintsem tudományos tevékenységekre. Az tény viszont, hogy az alanyaink által említett kutatásra szánt összegek nagyságrendje valóban alacsonynak tűnik egy társadalomtudományi kutatás átlagos költségvetéséhez képest.

„Amit én tapasztalok, hogy a tudományos kutatásokra, (...) nagyon kevés pénzt kapunk (...), és ami elburjánzott itt Vajdaságban, hogy mindenféle rendezvényekre tömérdek pénz megy el. Ilyen főzőverseny, olyan főzőverseny, kitalálják, hogy hagyományörzés, meg hagyományápolás, meg szóval elképesztő dolgokra mennek el, és ezek támogatott illetve pályázati pénzek. (...) Ahol én érdeklődtem, hogy ez miért van, [azt mondták] ez a szavazati bázis. (...) Szomorú nagyon, és mondjuk mi 150.000 forintot kaptunk egy nagy projektre a Bethlen Gábortól, illetve a Szekeres Alapítványtól, ugyanennyit kapott egy palacsintafesztivál. És mi is, ahol 13 tudományos fokozattal rendelkező szakmunkatárs vár.”

3. A vajdasági kisebbségi tudományosság helye a Kárpát-medencei tudományosság rendszerén belül

Kutatásunk keretében – az itt nem részletezett többi regionálisan kötött, a kisebbségi tudományosságról és annak műveléséről alkotott vélemények alapján - kísérletet tettünk egy egységesebb képet kapni e témaköréről. A kisebbségi tudományosságról alkotott fogalmakat három nagyobb dimenzióba soroltuk be: egyrészt megkülönböztettük a tudományművelés belső logikáját, amely egyaránt magába foglalja a kutató tevékenység belső, szakmai feltételeit, de művelésének (társadalmi) sajátosságait is. Az értelmezésben segítő második csomópont a tudományosság peremfeltételeit tartalmazza: e dimenzióba egyrészt a külső, társadalmi és intézményi feltételeket, másrészt pedig a helyi, a többségi, illetve a magyarországi tudományos kapcsolatokra vonatkozó vélemény-együtteseket soroltuk. Mivel egész kutatásunk végső soron arról szól, a helyi kisebbségi tudományosság művelésében milyen szerepet tölthet be a Magyarország, az anyaország szerepével kapcsolatos diskurzusokat külön is tárgyaljuk. *(ld. 1. ábra)*

1. ábra: A kisebbségi tudományosság rendszere

A három nagyobb csomóponthoz kapcsolódó tematizációk összefonódnak, és sokféle összekapcsolódásuk egy olyan fogalmi hálót alkot, amelynek segítségével Kárpát-medencei szinten képet kaphatunk a kisebbségi tudományosság – alanyaink véleménye alapján megkonstruált – jellemzőiről.

A tudomány „tisztá”, belső logikájának dimenziójában az első fontos megkülönböztetés a természettudományok és társadalomtudományok között történik. Ez a különbségtétel valójában végighúzódt az összes beszélgetésen, és bizonyos értelemben a kisebbségi tudományosság határait is feszegeti, hiszen az eltérő intézményülési folyamatok, valamint a tudományos eredményekkel szemben megfogalmazott vélt vagy valós elvárások teljesen eltérő képet adnak. A természettudományok hangoztatott nemzetközi jellegük által könnyebben „kisodródhatnak” a kisebbségi tudományosság köréből, amelyet csak tetéz az a dolog, hogy a társadalomtudományok témájuk, eredményeik szempontjából óhatatlanul is összecsengenek a kisebbségi közösségek expliciten vagy impliciten megfogalmazott ideológiai vagy szakpolitikai elemeivel. A társadalomtudomány művelői bizonyos értelemben még nehezebb helyzetben vannak, ugyanis ez a kommunikatív igény is visszahat, és a tudomány képviselőitől nem csak azt várják el, hogy leírják, mi *van*, hanem azt is, hogy *mi legyen*. Ez a normatív igény Vajdaságban is jelentkezett, de a vélemények alapján jelenleg a belső politikai törésvonalak okán, kevésbé tud felszínre törni, nem utolsósorban a forráselosztások és intézményesülés jellegzetességei miatt.

A tudományos tevékenységnek a művelése az általunk vizsgált kisebbségi közösségeken belül sok esetlegességgel, és mondhatni magárahagyatottsággal is küzd. Ennek eredményeképpen éppen Vajdaságban a referenciák, a minőségi kontroll mechanizmusok hiányát, ugyanakkor egyfajta improvizációt is említettek. Mindez utalhat az intézmények hiányára, a civil alapon és szabadidőben végzett munkára (és minőségére). Érdekes módon legtöbbször egyéni teljesítményekről számoltak be alanyaink, noha elismerték a kutatás művelése inkább csoportmunka kellene, hogy legyen.

A tudomány művelésének értékelésekor általában is, de a humán és pénzügyi szempontból gyakran forráshiányos magyar kisebbségi vonatkozásban talán hangsúlyosabban is figyelembe kell vennünk azokat a peremfeltételeket, amelyek behatárolják e tevékenységek sikerét. E feltételek egyrészt demográfiai jellegűek, illetve összefüggnek a fiatal, potenciális majdani tudósok elvándorlásával, másrészt társadalmi, politikai intézményesülésre vezethetők vissza, harmadrészt pedig olyan elemeket azonosíthatunk be, amelyek Magyarország szerepére utalnak. Vajdaság vonatkozásában a kivándorlás jelentette kockázatok intenzíven jelentkeztek, ráadásul e migrációnak generációs vonatkozása is van: a fiatalok sokkal nagyobb arányban mennek külföldre a helyi konfliktusok és a tudomány intézményesülésének hiányában.

A társadalmi peremfeltételek tehát összefüggnek a kisebbségi intézményesülés állapotával (van-e elég intézmény? milyen az utánpótlás nevelés az oktatáson keresztül?), a helyi kisebbségi politikai szférának a kutatással kapcsolatos hozzáállásával. A társadalmi

peremfeltételek között kiemelt szerepe lehet a mindenkori többségnek, illetve az államnak, a kisebbségi és többségi tudományos kapcsolatok mikéntjének, de a magyar-magyar kapcsolatoknak is. Az elmúlt két évtizedben lezajlott kisebbségi tudományosság intézményesülése gyakran konfliktusokkal is járt, amelyet felerősíthetnek vagy tompíthatnak a kisebbségi politikai szereplők kutatással kapcsolatos elképzelései. A helyi kisebbségi és „nagypolitika” egyaránt kihat a tudomány művelésére akár a források biztosítása, akár az intézményesülés támogatása vonatkozásában. Ugyanakkor a többségi tudományos kapcsolatok is fontosak egyrészt magának a kutatónak és teljesítményének elismerésében, de a humán és társadalomtudományi kutatások terén akár tartalmi szempontokból is, mivel a több (lokális, többségi és „magyar”) perspektíva együttes alkalmazása termékeny lehet.

A kisebbségi kutatói szféra intézményesülése valójában a humán és társadalomtudományok területén zajlott le intenzívebben, a természettudományok jobbára létező állami intézményi infrastruktúrára építve fejthetik ki tevékenységüket. De a társadalomtudományok területén történő intézményesülési formák nem tekinthetők kellőképpen szolidnak, hiszen nagyrészt civil alapokon nyugszik, ami egyrészt jelzi, hogy igény van ilyen típusú tevékenységekre, ám fenntartásuk nagyon töredezett, kiszolgáltatott a pályázati lehetőségeknek, ezért közép és hosszútávra talán nem is tervezhető. Ez a vélemény Vajdaságban is markánsan megjelent.

Az anyaország szerepe is társulhat a kisebbségi tudományosság peremfeltételeivel. Ez általánosságban a kutatás finanszírozását és támogatását jelenti, de ezen a ponton is több kritika merült fel. Egyrészt alanyaink érzékelték egy, a támogatásokkal kapcsolatos strukturális torzítást, amelynek eredményeképpen, a társadalomtudományi kutatások mintha előnyben részesülnének a kizárólag magyarországi közpénzek megpályázása során. Ennek következtében volt, aki már azon a véleményen volt, hogy így a természettudományok ki is kerülhetnek a kisebbségi tudományosság világából. Ugyanakkor éppen a természettudományok képviselőitől hangzott el az, hogy nagyobb nemzetközi kapcsolatrendszerben integráltak, és ebben a magyarországi szakmai együttműködések is jól el tudják helyezni. A magyarországi kapcsolatok viszont nem teljesen felhőtlenek, Vajdaságban például arról számoltak be, hogy néha az anyaországi kapcsolatokat és támogatásokat „szegény rokonként” élik meg, azaz olyan egyenlőtlen viszonyként, amelyben a jószándék ellenére is kiszolgáltatott helyzetbe lehetne csak. Egy másik beszélgetésben, ezzel összefüggésben az általában vett magyarországi és „magyarországi barátaink” közötti különbségre hívták fel a figyelmet.

A magyarországi kapcsolatokon belül kiemelt szerepet kapott az MTA, illetve az MTA-n belül működő, a külföldi tudományossággal foglalkozó elnöki bizottság. Sok szereplőnél az MTA egységes szereplőként jelent meg, de főleg az érintettség okán, jelentős számban voltak azok is, akik érdemi különbséget is tettek az MTA intézményei között. E kontextusban a „Domus”-ról mint pályázati lehetőségről, és a Domusról mint vendégházról is pozitív értékelést adtak alanyaink: előbbi kapcsán a megkönnyített szakmai kapcsolattartást és bizonyos értelemben inkubáló jellegét emelték ki, utóbbival kapcsolatosan pedig fizikai és pénzügyi elérhetősége

került leginkább említésre. Az MTA-nak azonban szimbolikus szerepe is van, és akárcsak más magyarországi intézmény, a helyi kisebbségi-többségi relációkban a kisebbségi tudományosság képviselőinek nemzetközi beágyazottságát és presztízsét erősíti a többségiek szemében. Az MTA-nak és más magyarországi intézményeknek kétségtelenül óriási szerepe van a külhoni magyar tudományosság anyaországi reprezentálásában, a tudományos eredmények publikálásában és valamilyen szintű szakmai hazai vagy akár nemzetközi integrálásában.

A különféle szereplők hatását tekintve a kisebbségi magyar tudományosság azt gondoljuk, négyes integrációnak vagy – ez nézőpont kérdése - négyféle gyarmatosítás kockázatának vannak kitéve: helyi politikának való kiszolgáltatottság, amihez társulhat a közösség fennmaradásának szolgálata; a többségi tudományos szereplőkkel való kapcsolatok érdemi kiteljesedése vonatkozásában; magyarországi forrásoknak való kiszolgáltatottság, az érdemi együttműködések nem kellő mértékű vonatkozásában; a nemzetközi integrációnak, amely alanyaink szerint is eseti és szakterület függő. E kockázatok azért is szembetűnők, mert a kutatás során valójában ritkán hallottunk véleményt a „tisztá” tudomány művelésének igényéről, arról például, hogy egy kutató milyen képességekkel vagy skillekkel⁶ kell, hogy rendelkezzen általában vagy kisebbségi vonatkozásban is.

A Kárpát-medencei láttelep sok eleme a vajdasági magyar tudományosságra is érvényes. E régióban maximálisan számolni kell a társadalmi peremfeltételekkel, ezeken belül kiemelt helyen a fiatal, potenciális kutatók elvándorlásával. Az intézményesülés létező civil jellege önmagában nem jelenthet gondot, ha kellő anyagi és szakmai támogatással társul. Kérdés azonban, ehhez a helyi szereplők és a magyarországi intézmények képviselői milyen mértékben partnerek.

---

⁶A vonatkozó gazdag szakirodalomból csak egyet villantunk fel. Egy angliai karrier-tanácsadó honlap szerint egy kutatónak az alábbi fő képességekkel kell rendelkeznie: 1. projekt menedzselés; 2. költségvetés összeállítása és nyomon követése; 3. csoport vezetés, csapatmunkába való dolgozás; 4. nagy mennyiségű adat kezelése, feldolgozása; 5. számítógépes ismeretek. <http://www.jobs.ac.uk/careers-advice/working-in-higher-education/1203/5-skills-you-need-to-become-a-researcher>